

LOGISTIKA XARAJATLARI VA LOGISTIKA SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Hoshimov O‘tkirbek Hakimjon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti – Bakalavr talabasi

Tel: +998889571904

E-mail: hoshimovotkirbek133@gmail.com

Usmanov Abdurahmon Ibrohimjon o‘gli

Andijon mashinasozlik instituti – Bakalavr talabasi

Tel: +998905291002

E-mail: abduraxmonusmanov2000@gmail.com

Solimhammadov Jamshidbek Sohijjon o‘gli

Andijon mashinasozlik instituti – Bakalavr talabasi

Tel: +998911137125

@email: solmuxammadovjamshidbek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada logistika xarajatlari, xizmat sifatini, xarajatlarni tasniflash, logistika samaradorligi, logistika xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini haqida keltirilgan

Kalit so‘zlar: samaradorligi, kompleks ko‘rsatkichlar, logistik rejalashtirish, "ikki tomonlama" buxgalteriya hisobi, "qora pul", logistika xizmati sifati kontsepsiyasi, xizmat sifati, logistika tizimining unumdorligi,

Logistika joriy etadigan va uning maqsadlariga mos keladigan logistika tizimini shakllantiradigan har qanday biznes tashkiloti, birinchi navbatda, uning haqiqiy yoki potensial samaradorligini baholashga intiladi.

Sanoati rivojlangan mamlakatlarda logistika rivojlanishi davomida uning samaradorligi va samaradorligini baholaydigan ko‘rsatkichlar tizimi shakllantirildi, ular odatda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- umumiy logistika xarajatlari;
- logistika xizmati sifati;
- logistik tsikllarning davomiyligi;
- samaradorlik;
- logistika infratuzilmasiga investitsiyalarning qaytarilishi.

Ushbu ko‘rsatkichlarni logistika tizimining samaradorligining asosiy yoki kompleks ko‘rsatkichlari deb atash mumkin.

Ular kompaniyalarning hisobot shakllari va turli darajadagi logistika rejalari ko'rsatkichlari tizimlari asosida yotadilar. Ko'rsatilgan kompleks ko'rsatkichlardan foydalangan holda, logistika sohasida firmalarning analitik va ekspert usullariga asoslangan qiyosiy bahosi uchun umumiy qabul qilingan muolajalarlar mavjud.

Shunday qilib, logistika tizimi samaradorligining asosiy / kompleks ko'rsatkichlari kompaniyada shakllangan logistika tizimi uchun resurslardan foydalanish samaradorligining asosiy ko'rsatkichlari bo'lib, ular birgalikda logistika menejmenti samaradorligini baholaydilar va logistik rejalashtirish, buxgalteriya hisobi va nazoratining asosi hisoblanadi.

Xizmat sifatini o'lchashning eng muhim tarkibiy qismlari (parametrlari):

- aniqlik - bu xizmat ko'rsatiladigan jismoniy sharoit, qulayliklar, orgtexnika, jihozlar, xodimlar turi va hk.;
- ishonchlilik - "o'z vaqtida" bajarish, masalan, jismoniy tarqatishda, kerakli mahsulotni kerakli vaqtda kerakli joyga yetkazib berishda. Jismoniy taqsimlash bilan bog'liq bo'lgan ma'lumot va moliyaviy muolajalarning ishonchliligi;
- javobgarlik - xaridorga yordam berish istagi, xizmat ko'rsatish kafolati;
- to'liqlik - talab qilinadigan ko'nikmalar, malakalar, bilimlarning mavjudligi;
- mavjudlik - xizmat ko'rsatuvchi provayderlar bilan aloqalarni o'rnatish qulayligi, xaridor uchun logistika xizmatlarini ko'rsatish uchun qulay vaqt;
- xavfsizlik - xavf, ishonchsizlik yo'qligi (masalan, yuk tashish paytida yuk xavfsizligi);
- xushmuomalalik - xizmat ko'rsatuvchi tashkilotning xulq-atvori, xodimlarning to'g'riligi, xaridorga tushunarli tilda gapirish qobiliyati;
- xaridor bilan o'zaro tushunish - xaridorga samimiy qiziqish, uning ehtiyojlarini (talablarini) anglash qobiliyati.
- logistika xizmatlari sifati parametrlarining spetsifikatsiyasi va ularni baholash va boshqarish uchun usullarni (usullarni) tanlash, ehtimol, logistika ma'muriyatining eng qiyin masalasidir.

Logistika tizimi samaradorligining eng muhim integral ko'rsatkichi to'liq logistika tsiklining davomiyligi - iste'molchining (xaridorning) buyurtmasini bajarish vaqti hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichdan (yoki uning alohida tarkibiy qismlaridan) foydalanish, agar vaqt kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omili sifatida tanlansa, korporativ strategiyaning talablariga bog'liq.

Kompleks ko'rsatkich - logistika tizimining unumdorligi (natijaviylik) texnik vositalar, texnologik uskunarlar yoki logistika tizimiga jalb qilingan xodimlar

tomonidan amalga oshirilgan logistika ishlari (xizmatlari) hajmi, vaqt birligiga yoki logistika tizimidagi resurslarning o'ziga xos iste'moli bilan belgilanadi.

Logistika xizmatlariga ega bo'lgan ko'pgina xorijiy firmalar juda ko'p miqdordagi ko'rsatkichlarni aks ettiruvchi logistika samaradorligi / mahsuldorligi to'g'risida maxsus hisobot tayyorlaydi, masalan:

- vaqt birligiga yuborilgan buyurtmalar soni;
- transport vositalarining saqlash va yuk sig'imi birliklariga yuk tashish;
- «kirish-chiqish» turining ishlab chiqarish va ish oqimining dinamikasini aks ettirishga aloqadorligi;
- investitsiya qilingan kapitalning birligi uchun operasion logistika xarajatlari nisbati;
- ishlab chiqarish birligiga logistika xarajatlari nisbati;
- savdo hajmi birligiga taqsimlashda logistika xarajatlari va boshqalar.

Yuqoridagi ro'yxatdan ko'rinib turibdiki, agar samaradorlik vaqt birligiga xodimlar yoki uskunalar ish hajmi (yoki texnologik uskunalar, transport vositalari yoki maydonning birligi, hajmi va boshqalar) bilan o'lchanadigan bo'lsa, unda logistika tizimida samaradorlik asosan moliyaviy resurslarning aniq sarflanishi bilan tavsiflanadi.

Avtotransport vositalaridan foydalanish samaradorligining ko'rsatkichlari sifatida, masalan, transport vositasining yuk ko'tarish qobiliyatidan (yuk tashish sig'imidan) foydalanish darajasi, harakatlanish hajmi yoki transportning harakatlanuvchi tarkibining soatiga (smenada, kunda) aylanmasi, transport vositasining 1 tonna uchun aylanmasi va boshqalar. Omborga ishlov berish uskunasiidan foydalanish samaradorligini baholash uchun vaqt birligiga yuk tashish hajmining ko'rsatkichidan foydalanish mumkin.

Faoliyat ko'rsatkichlari umuman logistika tizimining logistika bo'linmalariga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Masalan, ombor mahsuldorligining umumiy ko'rsatkichi omborning kunlik aylanishi va boshqalar bo'lishi mumkin.

Logistika menejmentining xorijiy amaliyotida ko'p hollarda samaradorlik va samaradorlik ko'rsatkichlari ajratilmaydi. "Logistik samaradorlik" ko'rsatkichi o'z ma'nosida iqtisodiyotimizda qabul qilingan "resurslar samaradorligi" indikatoriga mos keladi, moliyaviy yoki moddiy, energiya, mehnat resurslarining hajmli yoki boshqa rejalashtirilgan ko'rsatkichlarga nisbatan o'ziga xos iste'molini tavsiflaydi.

Kompleks ko'rsatkich - logistika infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalarning qaytarilishi, hozirgi vaqtda quyidagilarni o'z ichiga olgan logistika tizimining infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalar samaradorligini tavsiflaydi:

- omborxonalar (har xil turdagi va maqsaddagi omborlar, yuk terminallari va terminal komplekslari);
- har xil transport turlarining transport vositalari;
- transport kommunikatsiyalari (avtomobil va temir yo‘llari va boshqalar);
- transport va omborxonalariga xizmat ko‘rsatuvchi ta‘mirlash va yordamchi qismlar;
- telekommunikatsiya tizimi;
- axborot-kompyuter tizimi (texnik vositalar va orgtexnika to‘plami).

Sanab o‘tilgan logistika infratuzilmasi ob'ektlariga investitsiyalarning rentabelligi kapital qo‘yilmalar samaradorligini baholash uchun amaldagi me‘yoriy-uslubiy hujjatlarga muvofiq belgilanadi.

Xarajatlarni tasniflash: buyurtmalarni qayta ishlash, mahsulot zahiralari, ombor faoliyati va boshqa turdagi xarajatlar

Logistika ishini baholash uchun quyidagi ko‘rsatkichlar guruhlarini qo‘llash taklif etiladi:

1. Birinchi guruh: ombor zichligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar:

1.1. Ishning mehnat intensivligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar:

Ombor aylanmasi jami = qabul qilingan va yuborilgan / tahlil qilingan vaqt (kun, oy, yil) davri jami ma‘lumotlar soni.

- omborning kelishi bo‘yicha aylanish = kelgan narsalarning soni / tahlil qilingan vaqt davri (kun, oy, yil).

- omborning jo‘natish bo‘yicha aylanmasi = jo‘natilgan / tahlil qilingan vaqt soni (kun, oy, yil).

- omborning solishtirna tavar aylanmasi = omborning umumiy tavar aylanmasi / ombor maydoni.

- omborning notekis yuklanish koeffitsienti - eng band bo‘lgan oyning tavar aylanishi / omborning o‘rtacha oylik tavar aylanmasi.

- saqlash ko‘rsatkichi = ombordagi buyumlar soni x saqlangan kunlar soni.

- vaqt birligida ishlov berilgan buyurtmalar soni (jo‘natish va qabul qilish bo‘yicha).

Logistika xarajatlari ustidan nazorat

Oldindan belgilangan me‘yorlar va moslashuvchan byudjetlar bilan xarajatlarni nazorat qilish – bu bugungi kunda mavjud bo‘lgan eng zamonaviy nazorat qilish tizimidir.

Etolon sifatida ko'rsatkichlar o'lchanadigan mezonni aniqlash mumkin; ya'ni tartibga solish xarajatlari, agar u samarali ishlayotgan bo'lsa, kompaniya tomonidan qilinadigan xarajatlardir.

Har xil turdagi logistika faoliyatining xarajatlari funktsional bo'limlar, mahsulot guruhlari rahbarlariga, shuningdek standart xarajatlar bilan taqqoslanishi va haftalik yoki oylik faoliyati hisobotiga kiritilishi mumkin

Logistika byudjetlarining aksariyati statik xususiyatga ega, ya'ni ishlab chiqarishning byudjet darajasiga qarab reja sifatida ishlaydi. Agar haqiqiy tadbirlar byudjet darajasida amalga oshirilsa, menejerlar real xarajatlarni taqqoslash va samarali nazoratni amalga oshirishlari mumkin. Biroq, aslida, bu kamdan-kam hollarda bo'ladi. Mavsumiy yoki boshqa tabiatdagi omillar deyarli har doim muqarrar ravishda faoliyatning turli darajalariga olib keladi, ularning samaradorligini faqat buxgalteriya tizimi haqiqiy xarajatlarni ular bilan taqqoslashi mumkin bo'lgan taqdirda aniqlash mumkin. Masalan, kompaniyaning ombor bo'limi haftada kutilayotgan yoki byudjet faoliyatining 10000 assortiment birligiga ega bo'lishi mumkin, garchi haqiqiy darajasi atigi 7500 bo'lishi mumkin 10.000 birlikning byudjetini 7500 birlik uchun sarflangan haqiqiy xarajatlar bilan taqqoslash orqali menejerlar kelishlari mumkin. Bitimlar samarali amalga oshirilmoqda degan noto'g'ri xulosaga, chunki ish vaqtidan tashqari vaqtincha ishlaydigan ishchilar, qadoqlash, pochta jo'natmalari va buyurtmalarni qayta ishlash kabi xarajatlar byudjetga qaraganda ancha arzon bo'lgan.

Umumiy qoidalarga ko'ra, logistika tizimlarining iqtisodiy samaradorligi ularni yaratish va texnik xizmat ko'rsatish bilan bog'liq natijalar va xarajatlar nisbati bilan baholanishi mumkin. Bunday holda, natijalar taqdim etilayotgan xizmatlar sonining ko'rsatkichlari, masalan, bajarilgan ishlar hajmi va xizmat ko'rsatish sifatining ko'rsatkichlari bilan baholanishi mumkin. Son ko'rsatkichlari bilan taqqoslaganda sifat ko'rsatkichlari afzalroqdir, chunki ular nafaqat samaradorlikni, balki logistika tizimlarining raqobatdoshligini ham tavsiflaydi. Asosiy tahliliy parametr "sifat / xarajat" nisbati yoki uning teskari "xarajat / sifat" nisbati.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda umumiy xarajatlar, shu jumladan bir martalik va joriy xarajatlar, investitsiyalarning daromadlilikini hisobga olgan holda, qisqartirilgan xarajatlarni hisoblash usuliga ko'ra yig'iladi deb taxmin qilinadi. Mavjud logistika tizimlarida joriy xarajatlar - logistika xarajatlari hisobga olinadigan soddalashtirilgan baholash uslubiga ruxsat beriladi. Ikkala yondashuv ham iqtisodiy tijorat natijalarini oqlash va eng maqbul echimlarni ishlab chiqish uchun qarama-

qarshi xarajatlarni o'rganish nuqtai nazaridan chuqur tahliliy harakatlarni talab qiladi.

Ma'lum logistik jarayonlar va operatsiyalarni amalga oshirish xarajatlarini hisoblashda, bitta parametr o'zgarganda, ular qarama-qarshi yo'nalishda o'zgarishi mumkin, bu nizoli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Odatda, bir tomondan transport xarajatlarining ko'p qirrali o'zgarishi va tovar-moddiy zaxiralarni yaratish va saqlash xarajatlari, ikkinchi tomondan, yukning hajmi o'zgarganda: tashilayotgan yuk hajmining oshishi bilan kelib chiqadigan nizo.

Yuk tashish birligiga xarajatlar kamayadi, lekin yirik transport partiyalari katta hajmlarni saqlashni va saqlash xarajatlarini oshirishni, inventarizatsiyani davom ettirishni va tovar-moddiy zaxiralardagi mablag'larning immobilizatsiyasidan yo'qotishni talab qiladi. Mojarolarni hal qilish optimallashtirish mezonini tanlash orqali amalga oshiriladi, bunda logistika tizimlarining iqtisodiy samaradorligini baholashda, amalga oshirilgan ishlarning mohiyatini hisobga olgan holda, buyurtma logistika xizmatlari sifatini qabul qilishda tavsiya etiladi. Masalan, agar xaridor tez buziladigan mahsulotni yetkazib berishga qiziqsa, u holda iste'molchiga va ehtimol kichik partiyalarda tezroq yetkazib berish eng oqilona echim bo'ladi.

Logistika xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini baholash, xuddi shu nomdagi ko'rsatkichni hisoblash orqali amalga oshirilishi mumkin, bu xizmat ko'rsatishning 1 foizini ta'minlash uchun zarur bo'lgan logistika xarajatlari miqdorini aks ettiradi:

$$Elog = Zlog / Klog$$

bunda Zlog – logistika tizimida xizmat buyurtmasini bajarish bilan bog'liq logistika xarajatlari, so'm; Klog – iste'molchilarning talablarini qondirish darajasi bo'yicha baholanadigan logistika xizmatlari sifati, %.

Ushbu ko'rsatkichning tarkibi logistika xizmatlarining samaradorligi operasion xarajatlarning kamayishi yoki logistika tizimida xizmat ko'rsatish sifatining oshishi bilan ortib borishini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

Integratsion jarayonlarning o'sishi bilan alohida logistika tizimida emas, balki buyurtmaning bajarilishini ta'minlaydigan tartibga solingan holda, xarajatlarni baholash va optimallashtirish kerak bo'ladi. Keyin tavsiflangan logistika egri logistika xarajatlari zanjirini aks ettiradi - mahsulotni yaratish va targ'ib qilishning joriy xarajatlarini moddiy resurslarni dastlabki yetkazib beruvchidan yakuniy iste'molchiga yetkazish jarayoni. Logistikaning funktsional sohalarida mahalliy optimallashtirish (moddiy-texnik ta'minot, ishlab chiqarish, sotish) mahalliy

maqsadlarga mos kelmasligi sababli umumiy foydalanish xarajatlarini minimallashtirishga olib kelmasligi mumkin. Amalda, bu yakuniy natijaga - buyurtmani bajarishga yo'naltirilgan xodimlarni "boshidan-oxirigacha" motivatsiya qilish bilan jarayonlarni boshqarishga o'tish orqali nizolarni tekislash vazifasini qo'yadi. Bunday echimning misoli - balanslangan ko'rsatkichlar tizimini (BKT) ishlatish, shuningdek biznesning yakuniy natijasi uchun logistika xizmatlarini moddiy rag'batlantirish tizimini yaratish. Ushbu mafkura ishlashning muhim ko'rsatkichlarini hisoblash va kuzatishga imkon beruvchi o'rnatilgan axborot tizimlari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

1. Hoshimov O'tkirbek Hakimjon o'g'li innovatsii i tehnologii organizatsii perevozki. Ilmii – tehnik jurnal 23 (9) 167.

2. Aleksander Sladkowski. Intelligent transport systems-problems and perspectives. Springer.-2016. – 307 ps.

3. Кучимова. Д., & Рахматуллаев. М. (2021). Современные инновации и технологии организации перевозок пассажиров. ИнтерСонф

. 4. Barbara Flugge. Smart mobility – connecting everyone. 2017. "Экономика и социум" №9(100) 2022 www.iupr.ru 124

5. Косимов. С.Х., & Нишонов, А.О.У. (2021). Пути развитие логистической системы при организации перевозки грузов на международных маршрутах. Асадемис ресеарч ин эдусатионал ссиенсес, 2(3).

6. Косимов, С. (2021). Применение обучающих программ-тренажеров в обучении предмета «логистика транспорта». ИнтерСонф.

7. Косимов, С., & Косимов, Б. (2021). Факторы формирования и развития современных терминалов в логистической системе. Интерсонф.

8. Мустафоев, Б., & Рахматуллаев, М. (2021). К вопросу рассмотрения транспортного планирования и организации движения в городах.